

Torsdag med THORS

21/8 - 80

HÅOLEST och **DÄNSKA** — ingår sådana ord i ert ordförråd? Om icke så får ni lära er dem i dag när prof. Thors gör en liten expedition på dialektmarkerna. **Håolest** välkumi med på den turen!

”Vilken är bakgrunden till förstärkningsordet **håolest**?”

Många har varit med om ett ”kalas på Stundars”, ett känt inlägg i den österbottniska sommaren. Stundars i Solv söder om Vasa besöks numera också av många nylänningar. Frågan är framkallad av kalasvärdens uttryck **håolest välkumi**. Han talar den sydösterbottniska pörtomdialekten.

Håolest kommer av dialektens **håolöst** ”omåttligt”, som motsvarar ett riksspråkligt **hovlöst**. I österbottniska mål förekommer **hov** ”måta, behärskning”, ofta uttalat **håov**. (**Hov** ingår i riksspråksordet **hovsam** ”måttfull, behärskad”: hans kritik framfördes **hovsamt**). — **Håolest** som förstärkningsord kan jämföras med riksspråkets **omåttligt** och **övermåttan**: **Övermåttan förtjust**.

□

En annan frågande undrar över ursprunget till det österbottniska dialektordet **däniska**.

Däniska är mycket välkänt för mig. Det är vanligt i mellersta Österbotten och betyder ”(försöka) tala riksspråk”. Ordet ger ofta en förnimmelse att den som ”dänskar”, han ”gör sig till”. I andra österbottniska mål, både uppe i norr och i Närpestrakten, brukas i samma betydelse **bäniska**, som också finns i vissa rikssvenska dialekter.

Det är möjligt att **bäniska** och **däniska** har något att göra med varandra. Om **bäniska** har jag talat med prof. Olav Ahlbäck, och jag fann att vi hade kommit fram till samma uppfattning, oberoende av varandra. **Bäniska** synes vara avlett av **bända** i en betydelse ”förändra, förvränga”. För min del är jag frestad att anta, att **däniska** har uppkommit av **bäniska** (som är vidare spritt) genom en lätt ändring, men jag har ofta tänkt att ordet

dansk kan ha spelat en roll vid ändringen. Vill man spekulera vidare, kan man erinra sig att danskan på 1400- och 1500-talet var ett herrskapsspråk, som påverkade svenskan. (Vad som här sagts om påverkan från ordet **dansk** är dock bara min privata förmodan).

□

”Varifrån kommer ordet **skaloja**, som man ibland hör i stället för ”skalla efter”, ”fråga efter”? Används ordet i Sverige?”

Skaloja, som såvitt jag vet inte förekommer i Sverige, är troligen en utvidgning av **skalla**. Ordslutet i **skaloja** är förmodligen framkallat av ordet **hoj**, använt för att påkalla uppmärksamhet, när man letar efter någon.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

28.8.-80

TIDTÖJD kunde vi väl börja säga om en film i stället för **slow motion**? Eller **FÖRLÅNGSAMMAD** kanske. Alternativen nämns i dagens språktext, men prof. Thors är inte övertygad om deras chanser att slå. . .

Och så ska ni inte försumma den upplysande utredningen av ordet **HÄRAD**!

”Varifrån härleder man ordet **härad**?” **Härad** är ett uråldrigt ord i svenskan: det förekom redan i de svenska landskapslagarna under medeltiden, men var ursprungligen inskränkt till Götaland, alltså till södra Sverige. Längre norrut användes i stället ordet **hundare**.

Om ursprunget till ordet **härad** har olika teorier framlagts. En uppfattning som har vunnit rätt mycket understöd är följande: förra leden sammanhänger med ordet (**krigs**)**här**, den senare med ordstammen i **rida**, red. Grundbetydelsen skulle vara ”härritt”, varav sedan ”skara som rider åt samma håll” och ”område med gemensam mötesplats”.

Härad var ursprungligen en rättslig term, ungefär motsvarande det nutida ”domsaga”. Ett minne om den gamla betydelsen har vi i termen **häradshövding**. Den främste domaren i en domsaga, dvs ett område som (normalt) omfattar flera kommuner, kallas **häradshövding** (eller **domhavande**). Titeln **vicehäradshövding** får en jurist, sedan han efter jur.kand.-examen under en bestämd tid följt med rättsutövningen i en domsaga och suttit som domare vid ett antal ting.

Häradsdomare är däremot en titel som tilldelas en förtjänt nämndeman. (En liten varning: I finskan brukar **tuomari** i tal användas för **varatuomari** ”vicehäradshövding”, medan **herastuomari** är ”häradshövding”).

En annan frågande undrar, vilken preposition som bör användas tillsammans med orden **gudstjänst** och **möte**.

Fullt klart är att **i** inte skall användas med **möte**. Ordet **gudstjänst** har vanligen prepositionen **vid**: vid gudstjänsten predikar prosten A. **Under** kan förekomma i vissa fraser: under gudstjänsten upptas kollekt medelst håvgång. **I** brukas ibland i kyrkligt språk i speciella fall.

Ordet **möte** har mycket ofta prepositionen **vid**: vid mötet fattades beslut om föreningens upplösning. **Vid** är det normala i synnerhet i protokollspråk. **På** är ganska vanligt i ledigare språk: på mötet förekom livliga diskussioner.

□

”Finns det inte ett bättre ord för finskans **hidastettuna** än **slow motion**?”

Jag smålog när jag härom dagen hörde en röst i Sveriges radio säga: ”som det på svenska heter **slow motion**”. Mycket bättre är inte termen **ultrarapid** som man ibland ser.

Den kände språkmannen Björn Collinder i Uppsala, som är mycket mån om bruket av rent svenska ord, har föreslagit termen **tidtöjd** för **slow motion** (”en tidtöjd film” och ”filmen visas i tidtöjd”) men har inte haft någon framgång med förslaget.

Personligen tycker jag att **förlångsammat** kunde tänkas (”en förlångsammat film”), men jag måste med beklagande säga, att vi tills vidare och med en ful grimas får hålla tillgodo med **slow motion**.

Carl-Eric Thors